

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Atlantis lost : the American experience with De Gaulle, 1958-1969

Reyn, S.J.G.

Citation

Reyn, S. J. G. (2007, December 18). *Atlantis lost : the American experience with De Gaulle, 1958-1969*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/12535>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/12535>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

ATLANTIS VERLOREN. AMERIKA EN DE GAULLE VAN 1958 TOT 1969

Geschiedkundigen en politicologen hebben ruime aandacht gegeven aan De Gaulle's markante buitenlandse politiek van 1958 tot 1969. Dat geldt niet voor de – vaak felle – reacties op deze politiek. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld riep De Gaulle reacties op die nog onvoldoende zijn onderzocht en verklaard. Geschiedkundigen hebben de *ups and downs* in de Amerikaans-Franse betrekkingen van 1958 tot 1969 meestal verklaard uit de opeenvolgende fasen in De Gaulle's buitenlandse politiek. Een goed begrip van de reflexen aan Amerikaanse kant en van hun uiteenlopende karakter is hiervoor echter eveneens van belang.

Ook is er over het algemeen weinig aandacht voor de gevolgen van De Gaulle's buitenlandse politiek voor het Amerikaanse verhouding met Europa en de ontwikkeling van de transatlantische relatie. Hoewel de Koude Oorlog tot 1989 de internationale verhoudingen zou blijven bepalen (en daarmee ook de Amerikaanse betrokkenheid bij de Europese veiligheid), is in de jaren zestig in het Amerikaanse beleid een verschuiving aanwijsbaar naar realisme en een grotere afstandelijkheid jegens Europa. Deze verschuiving kan niet los worden gezien van De Gaulle's streven naar een 'onafhankelijke' Franse – en Europese – positie in de wereldpolitiek.

Dit proefschrift onderzoekt en analyseert daarom de reacties in de Verenigde Staten op de buitenlandse politiek van president Charles de Gaulle van Frankrijk in het kader van de ontwikkeling van de verhouding tussen Amerika en Europa. Het geeft antwoord op drie vragen:

1. Hoe interpreteerden Amerikanen De Gaulle's buitenlandse politiek in het licht van hun ideeën en opvattingen over de transatlantische relatie?
2. Hoe gingen de verschillende Amerikaanse regeringen in de periode van 1958 tot 1969 om met de uitdagingen die De Gaulle in het kader van de transatlantische relatie stelde?
3. Had De Gaulle's streven naar een 'onafhankelijke' buitenlandse politiek gevolgen voor het beleid van de Verenigde Staten jegens Europa en het Atlantische bondgenootschap?

De reikwijdte van het Amerikaans-Franse debat tussen 1958 en 1969 over de toekomst van Europa en van de transatlantische relatie overtrof die van welk debat tussen bondgenoten ook. De transatlantische context waarin dit debat zich ontvouwde, wordt in de proefschrift dan ook breed opgevat. De militair-strategische, politieke, economische, monetaire en sociaal-culturele aspecten van de transatlantische relatie passeren de revue. De Amerikaanse percepties van en reacties op De Gaulle worden voorts met nadruk verklaard tegen de achtergrond van het historisch gegroeide denken in de Verenigde Staten over Europa en van de politieke tradities in het Amerikaanse buitenlandse beleid. Dit proefschrift is daardoor ook een ideeëngeschiedenis. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar het in het begin van de Koude Oorlog in zwang geraakte idee dat Amerika en Europa stapsgewijs naar elkaar zouden toegroeien in een 'Atlantic community'. Het idee van een ook in institutionele zin alsmar hechter wordende transatlantische gemeenschap stond haaks op het streven van De Gaulle naar een 'onafhankelijke' buitenlandse politiek. Dat dit idee in de Amerikaanse buitenlandse politiek aan het eind van de jaren zestig aan zeggingskracht belangrijk had ingeboet, valt hiervan evenmin los te zien.

BRONNEN

Voor dit proefschrift is uitvoerig bronnenonderzoek verricht in de volgende presidentiële archieven van de National Archives and Records Administration (NARA) in de Verenigde Staten: de Harry S Truman Library in Independence (Missouri), de Dwight D. Eisenhower Library in Abilene (Kansas), de John F. Kennedy Library in Boston (Massachusetts), de Lyndon B. Johnson Library in Austin (Texas) en het Nixon Presidential Materials Project in College Park (Maryland). Ook is gebruik gemaakt van de bronnenverzamelingen van het Roosevelt Study

Center in Middelburg en van de documenten over de Harmel-exercitie van 1967 die de Navo in 2004 op het internet plaatste. Het Amerikaanse State Department heeft voorts veel documenten afgedrukt in de serie *Foreign Relations of the United States*, waarvan in dit proefschrift dankbaar gebruik is gemaakt.

INDELING

Het proefschrift bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de gezichtspunten met betrekking tot de buitenlandse politiek en de transatlantische relatie van De Gaulle en in de Verenigde Staten geanalyseerd. Deze hoofdstukken bieden het interpretatiekader voor de rest van het proefschrift. Het tweede deel bestaat uit zeven min of meer chronologisch gerangschikte hoofdstukken, die ieder analyseren hoe de Amerikaanse regering reageerde op de Franse uitdaging rondom een centraal thema in de transatlantische relatie. Het laatste hoofdstuk beschrijft hoe en waarom aan het einde van De Gaulle's presidentschap de bilaterale betrekkingen, na in 1967 een dieptepunt te hebben bereikt, een opmerkelijke toenadering te zien gaven.

Deel I – Separate Worlds, Different Visions

1 – From the Atlantic to the Urals

In het eerste hoofdstuk worden De Gaulle's buitenlandspolitieke uitgangspunten en diens opvattingen over de Verenigde Staten vóór 1958 ontleed. Hoewel voor De Gaulle het nationale belang van Frankrijk voorop stond, kan hij niet als nationalist in enge zin worden gekenschetst. Zeker zo belangrijk was zijn politieke conservatisme. In buitenlandspolitiek opzicht was hij een realist met een scherp oog voor de krachtsverhoudingen tussen staten. Hij had echter ook oog voor het belang van zelfbeheersing en nam daarbij een voorbeeld aan de pre-ideologische *raison d'État* diplomatie van het *Ancien Régime*. De invloed van de Romantiek deed zich vooral gelden in zijn neiging de buitenlandse politiek van landen – ook die van de Verenigde Staten – te herleiden tot een nationaal karakter dat berust op geografische gegevens en historische ervaringen. De Gaulle toonde zich voorstander van de modernisering en de liberalisering van de Franse economie, maar hij stond kritisch tegenover de maatschappelijke gevolgen van het industriële kapitalisme. Hij hechtte daarom geloof aan een Europees beschavingsmodel waarin de Franse cultuur een – zo niet hét – hoogtepunt vormde, en dat zich onderscheidde van zowel het communisme als van het in zijn ogen ongebreidelde en waardenarme Amerikaanse kapitalisme.

De Gaulle's ideeën over Europese samenwerking kregen tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog vorm. In zijn uitspraken daarover zijn twee niveaus zichtbaar: het geografische Europa (“van de Atlantische Oceaan tot aan de Oeral”) en de economische en politieke samenwerking tussen landen in West-Europa. Van vrede op het Europese continent kon volgens De Gaulle alleen sprake zijn als de Europese natiestaten er in zouden slagen een duurzaam evenwicht (“equilibrium”) te bereiken, enigszins vergelijkbaar met het negentiende-eeuwse Concert van Europa. De opkomst van Duitsland na 1870 had de krachtsverhoudingen in Europa uit balans gebracht. Na de Tweede Wereldoorlog zag De Gaulle de kans op een hernieuwd evenwicht verstoord door de uitbreiding van de Europese invloedssfeer van de Sovjet-Unie en door de overheersing van de Verenigde Staten. Enerzijds riep de groeiende rivaliteit tussen de twee supermachten het spookbeeld op van een nieuwe en nog verschrikkelijker oorlog, anderzijds waren zij volgens De Gaulle juist geneigd tot een (stilzwijgend) akkoord dat hun overwicht intact liet. De centrale vraag voor De Gaulle's naoorlogse buitenlandse politiek was daarom hoe Frankrijk zijn veiligheid en invloed kon waarborgen in een Europa waarin de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie de lakens uitdeelden en waarin Duitsland van nature de overige Europese landen dreigde te overvleugelen. Tegen deze achtergrond en om Frankrijk een nieuw platform te bieden waarop het een leiderschapsrol kon vervullen, zag De Gaulle belang in nauwere politieke en economische samenwerking tussen de landen in West-Europa.

In De Gaulle's verhoopde Europese evenwicht was slechts een rol op afstand weggelegd voor de Verenigde Staten, al was hij voorstander van hun militaire betrokkenheid bij Europa om het Sovjet-gevaar te bezweren. Hij was ervan overtuigd dat Frankrijk – en West Europa – zich voor zijn veiligheid nimmer geheel op hen zou kunnen verlaten. Tegelijkertijd vreesde hij, gesterkt door zijn ervaringen in de Tweede Wereldoorlog, de Amerikaanse neiging tot overheersing meer dan de terugkeer van het Amerikaanse isolationisme.

2 – The Atlantic “Community” in American Foreign Policy

Om de Amerikaanse reacties op De Gaulle te kunnen verklaren en beoordelen, worden in het tweede hoofdstuk de historische ontwikkeling van de Amerikaanse verhouding tot Europa alsmede het eerder genoemde idee van een ontluikende Atlantische ‘gemeenschap’ (‘Atlantic community’) geanalyseerd. Voor een goed begrip van beiden is inzicht in de politieke ideeën die op de Amerikaanse buitenlandse politiek inwerken van belang. In de Amerikaanse buitenlandse politiek is in dat opzicht van oudsher sprake van een wisselwerking tussen een conservatieve en een liberale traditie, die ieder een internationalistische en een isolationistische stroming kennen. Deze wisselwerking gaat vaak gepaard met botsingen, maar heeft van tijd tot tijd ook geleid tot syntheses. Voor het onderwerp van dit proefschrift is van belang dat na de Tweede Wereldoorlog sprake was van een synthese tussen de internationalistische varianten van het conservatisme en het liberalisme, die de Amerikaanse buitenlandse politiek van eind jaren veertig tot eind jaren zestig beheerste. Deze synthese kenmerkte zich door de wens de nieuwe wereldorde te vestigen op grond van liberale beginselen (democratie, vrijhandel, internationaal recht) én door de bereidheid machtspolitiek te bedrijven tegen het communistische gevaar. Zij werd belichaamd door een ‘foreign policy establishment’ dat nauwe banden onderhield met zowel de Democratische als de Republikeinse partij en dat vastbesloten was een terugkeer naar het isolationisme van de jaren twintig en dertig te voorkomen. De synthese van liberalisme en conservatisme kwam bijzonder goed tot uitdrukking in het gedachtegoed van Dean Acheson, die als Trumans minister van Buitenlandse Zaken grote invloed uitoefende op de naoorlogse internationale politieke orde waarin De Gaulle verandering wilde brengen. Als adviseur van Kennedy en Johnson was Acheson bovendien nauw betrokken bij het formuleren van het Amerikaanse antwoord op De Gaulle.

Behalve de wisselwerking tussen tradities in de Amerikaanse buitenlandse politiek, is de historische ambivalentie in de Amerikaanse houding ten opzichte van Europa van belang. Affiniteit met *en* afwijzing van Europa hebben in de Verenigde Staten van meet af aan om de voorrang gestreden. Het ‘Europese vraagstuk’ werd er lange tijd vooral gedefinieerd in termen van afwijzing: hoe kan Amerika worden afgeschermd van de destructieve aard van de Europese politiek? Voor transatlantische affiniteit kwam pas echt ruimte na de Amerikaanse interventies in twee wereldoorlogen en in het licht van de communistische dreiging. Deze affiniteit kwam onder meer tot uitdrukking in het idee van een zich op de grondvesten van de Navo steeds verder ontwikkelende Atlantische ‘gemeenschap’. Dat dit idee vooral ook door Acheson actief werd gepropageerd, is geen toeval. Het hing namelijk onlosmakelijk samen met de naoorlogse buitenlandspolitieke synthese: de Atlantische ‘gemeenschap’ was het tussenstation waar de (conservatieve) voorstanders van het traditionele strategische partnerschap met het Verenigd Koninkrijk en de (liberale) voorstanders van een wereldgemeenschap van democratieën elkaar in de context van de Koude Oorlog vonden. Tegelijkertijd bleef het idee van een Atlantische ‘gemeenschap’ doortrokken van de historische ambivalentie in de Amerikaanse houding ten opzichte van Europa. Het beruiste op affiniteit en verbondenheid met Europa, maar dan vooral met het gereconstrueerde Europa van Jean Monnet – een Europa dat meer op Amerika zou gaan lijken. Amerikanen wezen het ‘oude’ Europa onverminderd af.

Het Atlantische gemeenschapsidee vervulde in het kader van de Koude Oorlog belangrijke functies. Naast het communistische gevaar bood het een rechtvaardiging van de diepgaande betrokkenheid van de Verenigde Staten bij Europa, die een radicale breuk vormde

met het isolationistische verleden. Het kwam tegemoet aan de Amerikaanse voorkeur om het bondgenootschap als een groep gelijkgezinde landen te beschouwen waarbinnen de Verenigde Staten hoogstens als managers hoefden op te treden. Het bood ideologisch tegenwicht aan de Europese neiging tot neutralisme in de Koude Oorlog. Het bood een raamwerk waarbinnen de Europese integratiebeweging zich kon ontplooiën op voor de Verenigde Staten aanvaardbare voorwaarden. Het bevorderde de opnemings van Duitsland in het westerse bondgenootschap. En het bood perspectieven voor de samenwerking met Europese landen bij de bestrijding van het communisme buiten Europa. Maar het gemeenschapsidee veronderstelde ook dat er aan Europese zijde voldoende draagvlak voor bestond. Ook op dit punt zou president De Gaulle roet in het eten gooien.

Deel II – Dealing With De Gaulle

3 – Organizing the West

In het derde hoofdstuk staat het voorstel van De Gaulle voor een nieuwe veiligheidsorganisatie in het Westen centraal. De Gaulle deed dit voorstel op 17 september 1958 in een vertrouwelijk memorandum aan Eisenhower en Macmillan, waarvan het bestaan overigens al snel uitlekte. De organisatie moest bestaan uit de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk en zou moeten zorgen voor de mondiale coördinatie tussen de drie landen op politiek- en militair-strategisch niveau. In de regionale werkverdeling zou Frankrijk daarbij een bijzondere verantwoordelijkheid toekomen voor West-Europa en Afrika. De Gaulle leek bovendien formele inspraak in het Amerikaanse beleid en medezeggenschap over de inzet van Amerikaanse kernwapens te eisen. Het memorandum bevatte een nauw verholven dreigement: De Gaulle koppelde toekomstige Franse deelneming aan de Navo aan de aanvaarding van zijn voorstel.

Washington zat van meet af aan in de maag met De Gaulle's voorstel. Aanvaarding was nauwelijks denkbaar, maar verwerping riskeerde Franse uittreding uit de Navo. Eisenhower zocht daarom naarstig naar een middenweg. Vooral in de nadagen van zijn presidentschap brak hij zich het hoofd over een oplossing en bleek hij bereid zijn Franse tegenvoeter op enkele punten tegemoet te komen. (Datzelfde gold in toenemende mate voor Macmillan, die bovenal hoopte hierdoor De Gaulle te verzoenen met toetreding van het Verenigd Koninkrijk tot de EEG.) Eisenhower was bovendien voorstander van Amerikaanse steun aan het Franse kernwapenprogramma; het Congres verbood deze steun, waarover Eisenhower zich herhaaldelijk bitter beklagde. Voor De Gaulle gingen Eisenhowers concessies niet ver genoeg. Wel deed hij in augustus 1960 een dramatisch aandoende poging om volledige overeenstemming over zijn voorstel te bereiken. Eisenhowers openhartige brief aan De Gaulle van 30 augustus 1960 legde het blijvende verschil van mening tussen Washington en Parijs bloot en vormde het einde van diens pogingen om De Gaulle tegemoet te komen. In 1961 deed De Gaulle enkele opmerkelijke pogingen de net aangetreden Kennedy voor zijn voorstel te winnen. Kennedy verklaarde zich tot dezelfde concessies bereid als Eisenhower. De regering-Kennedy werd echter al snel opgeslokt door andere besognes. Anders dan Eisenhower was Kennedy bovendien afkerig van steun aan het Franse kernwapenprogramma. De Gaulle lijkt de hoop op overeenstemming langs de lijnen van zijn oorspronkelijke memorandum voorgoed te hebben opgegeven na de unilaterale handelwijze van de Verenigde Staten in de Cubacrisis in oktober 1962 en de Brits-Amerikaanse topontmoeting in Nassau op de Bahamas in december 1962.

De Gaulle's voorstel van september 1958 voor een nieuwe veiligheidsorganisatie was voor de Verenigde Staten onaanvaardbaar omdat deze organisatie de Navo zou hebben ondermijnd, zou hebben geleid tot grote politieke problemen in de betrekkingen met Duitsland, Italië en kleinere bondgenoten, en Frankrijk – en het Verenigd Koninkrijk – vergaande zeggenschap zou hebben gegeven over het Amerikaanse beleid. Eisenhower had bovendien weinig vertrouwen in de oude Europese koloniale machten wat de omgang met de 'derde wereld' betreft. Bij de beoordeling van de Amerikaanse reactie moet ook worden betrokken dat Frankrijk in die jaren op zijn best een wereldmacht 'in decline' kon worden genoemd en herhaaldelijk op de rand van

burgeroorlog balanceerde, en dat de Franse afschrikkingsmacht alleen nog op papier bestond. De Gaulle, kortom, vroeg meer dan redelijkerwijs van Eisenhower of Kennedy kon worden verwacht.

4 – Of Arms and Men

Hoofdstuk vier traceert de ontwikkeling in 1961 en 1962 van het geschil tussen Kennedy en De Gaulle over militair-strategische onderwerpen. Kennedy was vastbesloten de afhankelijkheid van kernwapens, die inherent was aan Eisenhowers nucleaire vergeldingsstrategie ('massive retaliation'), te verminderen. Zijn 'flexible response'-strategie noopte tot de uitbreiding van de conventionele strijdkrachten van het bondgenootschap en tot de versterking van de greep op het westerse nucleaire arsenaal. Tegen deze achtergrond en uit vrees voor sluimerende Duitse nucleaire ambities begon de regering-Kennedy in 1962 – na een forse interne discussie – een heuse campagne tegen het Franse kernwapenprogramma. Kennedy's militair-strategische hervormingsprogramma kreeg een kritische ontvangst in Europa, maar Frankrijk spande de kroon. De Gaulle onderstreepte dat de Amerikaanse nucleaire veiligheidsgarantie haar geldingskracht had verloren sinds de Sovjet Unie eind jaren vijftig het vermogen had ontwikkeld de Verenigde Staten met langeafstandsraketten te treffen. Kennedy's wens de afhankelijkheid van kernwapens te verminderen, bevestigde in zijn ogen slechts de juistheid van deze stelling. De Gaulle's kritiek was niet alleen van betekenis op inhoudelijke gronden. Voor de invoering van de nieuwe strategie in bondgenootschappelijk verband was de medewerking van Frankrijk om verschillende redenen onontbeerlijk. Deze medewerking zou echter achterwege blijven.

5 – Whose Kind of 'Europe'?

Hoofdstuk vijf draait om het vraagstuk van de Europese eenwording. Zowel Kennedy als De Gaulle koesterde ernstige bedenkingen bij de Europese Economische Gemeenschap (EEG), zij het om verschillende redenen. Beiden zouden proberen met behulp van ambitieuze beleidsinitiatieven de toekomst van de EEG naar hun hand te zetten. Kennedy was in de eerste plaats bezorgd over de verslechtering van de Amerikaanse betalingsbalans en vreesde dat de ontwikkeling van de EEG ten koste van de Amerikaanse economie zou gaan. Zijn State Department werd vooral gedreven door een ideologische en persoonlijke betrokkenheid bij de Europese integratiebeweging en met angst voor de politieke implicaties van het gaullisme. De invloed van Monnet, in veel opzichten de tegenpool van De Gaulle, was hierbij onmiskenbaar. Onderminister van Buitenlandse Zaken George Ball, gesteund door Acheson, wist Kennedy uiteindelijk te winnen voor het idee van een Atlantisch 'partnerschap' tussen de Verenigde Staten en het Europa-op-weg-naar-eenwording. Kennedy's toespraak in Philadelphia van 4 juli 1962, drie maanden nadat De Gaulle's Fouchetplan was gestrand in onderhandelingen tussen de Zes, vormde het hoogtepunt van het Amerikaanse activisme in de Europese politiek en drong De Gaulle in het defensief. Ook de Trade Expansion Act van september 1962 en het voorstel voor een multilaterale kernwapenmacht (MLF) binnen de Navo maakten deel uit van Kennedy's 'grand design' voor de transatlantische betrekkingen. De strijd met De Gaulle om de toekomst van Europa spitste zich voorts toe op de door Washington krachtig gesteunde EEG-lidmaatschapsaanvraag van het Verenigd Koninkrijk. Kennedy's 'grand design' werd geplaagd door verschillende tegenstrijdigheden. De meest funeste tegenstrijdigheid was echter dat het Atlantische 'partnerschap' mede was ontworpen om De Gaulle's invloed in Europa tegenwicht te bieden, maar dat het welslagen ervan niettemin afhankelijk was van diens bereidheid daaraan mee te werken. Kennedy speelde hoog spel door geen rekening te houden met een Frans 'nee'.

6 – The Clash

Hoofdstuk zes behandelt de crisis in de Amerikaans-Franse betrekkingen en Kennedy's Europese beleid als gevolg van De Gaulle's roemruchte persconferentie van 14 januari 1963, waarin hij de MLF en de Britse lidmaatschapsaanvraag bij de EEG afwees, en de ondertekening van het Frans-Duitse verzoeningsverdrag zes dagen later. De crisis van 1963 tekende zich al af in het voorjaar

van 1962. Zij kwam echter pas tot uitbarsting na de – chaotisch voorbereide – topbijeenkomst van Kennedy en Macmillan in Nassau op de Bahamas in december 1962, die in het teken stond van de toekomst van de Britse kernwapenmacht. Na deze topbijeenkomst deed de regering in Washington verwoede pogingen Parijs te bewegen tot een constructieve houding, in het bijzonder ten aanzien van de MLF. Hierachter gingen diepgaande meningsverschillen schuil, vooral tussen het State Department en het Pentagon. De Kennedy-regering liet – in strijd met eerder ingenomen standpunten over de *force de frappe* – doorschemeren bereid te zijn Frankrijk op nucleair gebied dezelfde steun te leveren als het Verenigd Koninkrijk. Het Amerikaanse aanbod sloot echter niet aan op de Franse behoefte. Het State Department stelde bovendien een fundamentele koersverandering van het Franse buitenlandse beleid als voorwaarde. De Gaulle's persconferentie van 14 januari kwam niettemin als een schok en riep aan Amerikaanse zijde grote verontwaardiging op. Bestrijding van het gaullisme in Europa werd plotseling een topprioriteit voor de Amerikaanse regering. Zoals zo vaak fungeerde Duitsland als de spil in het Frans-Amerikaanse conflict. Acheson en McCloy werden in stelling gebracht om Kennedy het initiatief terug te bezorgen. Kennedy's publicitair geslaagde bezoek aan Europa, met inbegrip van Duitsland, in juni en juli 1963 maakte eveneens deel uit van het Amerikaanse tegenoffensief. Na dit bezoek werden de verhoudingen enigszins genormaliseerd. Kennedy's 'grand design' had niettemin schipbreuk geleden op De Gaulle's onverzoenlijke houding. Als gevolg van deze crisis werd voor het eerst een geleidelijke 'verzakelijking' in de Amerikaanse visie op de EEG zichtbaar.

7 – The Demise of the Last Atlantic Project

Hoofdstuk zeven toont aan dat De Gaulle's tegenspel meer dan tot dusver is erkend verantwoordelijk moet worden gehouden voor de teloorgang van het Amerikaanse voorstel voor een multilaterale kernwapenmacht (MLF) binnen de Navo. De Amerikaanse campagne voor het voorstel draaide op volle toeren nadat Johnson in april 1964 had bepaald dat er eind dat jaar een overeenkomst met de geïnteresseerde bondgenoten zou moeten liggen. Het Verenigd Koninkrijk vreesde de gevolgen van een Amerikaans-Duitse nucleair onderonsje voor de 'special relationship' en Harold Wilson leek dan ook te vermurwen. In december 1964 liet Johnson echter na de Britse premier, op bezoek in Washington, de duimschroeven aan te draaien. De verklaring hiervoor ligt in het Franse tegenoffensief en de effecten hiervan op de Duitse houding en op de Navo. Washington was ervan uitgegaan dat Frankrijk zich niet actief zou verzetten tegen de verwezenlijking van de MLF. Dit bleek een misrekening, want de Franse opstelling verhardde zodra de MLF onder Amerikaanse druk inderdaad op een overeenkomst leek af te stevenen. Ten eerste zette De Gaulle de regering in Bonn stevig onder druk door te suggereren dat de Frans-Duitse betrekkingen bij Duitse deelneming aan de MLF onherstelbare schade zouden leiden en door te dreigen met tegenmaatregelen in EEG-verband. Ten tweede dreigde Frankrijk met terugtrekking uit de Navo. Hoe dan ook verkeerde Frankrijk als lidstaat van de Navo in de positie de verwezenlijking van de MLF in Navo-verband te blokkeren, waardoor het onaantrekkelijke vooruitzicht van een MLF buiten de Navo om steeds dichterbij kwam.

Op instigatie van nationaal veiligheidsadviseur McGeorge Bundy greep Johnson uiteindelijk in aan de vooravond van Wilsons bezoek. Johnson maakte de Britse premier duidelijk dat de Verenigde Staten de MLF niet aan de Europese bondgenoten zouden opdringen, waarmee het voorstel in feite ten dode was opgeschreven. De geschiedenis van de MLF toonde aan dat de Verenigde Staten geen voorstellen tegen de wil van Frankrijk konden doorvoeren, dat zij Frankrijk binnen Europa niet konden isoleren en Duitsland niet konden dwingen tegen Frankrijk positie te kiezen. De teloorgang van het project ging bovendien gepaard met belangrijke verschuivingen in het Amerikaanse beleid jegens Europa. De deceptie onder Europeanisten als Ball en Acheson was groot. De MLF-crisis van 1964 gaf Johnson de gelegenheid de greep op zijn apparaat te versterken en zijn geduldige en ingehouden aanpak van De Gaulle als beleidslijn in te voeren. Daarmee waren de bakens verzet voor de Amerikaanse reactie op de volgende crisis: de terugtrekking van Frankrijk uit de Navo in 1966.

8 – De Gaulle Throws Down the Gauntlet

Het achtste hoofdstuk beschrijft hoe Johnson reageerde op Frankrijks terugtrekking uit de Navo in 1966 en De Gaulle's eis dat Amerikaanse troepen binnen een jaar uit Frankrijk zouden zijn vertrokken. Uit de geraadpleegde bronnen blijkt dat Washington al vanaf 1964 actief op het Franse vertrek uit de Navo. Sommigen, zoals Walt Rostow, zagen hierin zelfs een welkome mogelijkheid om de Navo nieuw leven in te blazen. Verzoeningspogingen om De Gaulle van zijn besluit af te houden bleven hoe dan ook achterwege: een Navo zonder Frankrijk was in Amerikaanse ogen te verkiezen boven een Navo naar Frans model.

Bij het formuleren van een antwoord op de brief van De Gaulle van 7 maart 1966 trad de richtingstrijd binnen de regering-Johnson over het Europabeleid opnieuw aan het licht. Acheson en Ball wilden De Gaulle krachtig van repliek dienen en een politiek tegenoffensief lanceren. Het Pentagon van McNamara was pragmatischer aangelegd en zag een gelegenheid om het aantal Amerikaanse troepen in Europa te verminderen (en voerde de terugtrekking ook gezwind uit). De staf van het Witte Huis was voorstander van een zo nuchter mogelijke benadering van de crisis. Johnson, daarin aangemoedigd door ambassadeur Bohlen in Parijs, gaf hieraan eveneens de voorkeur: "If a man tells you to leave his house, you tip your hat and go." De pragmatici trokken uiteindelijk aan het langste eind. Degenen die sinds het aantreden van de regering-Kennedy het Europa-beleid hadden gedomineerd, zoals Acheson en Ball, waren – opnieuw – ernstig teleurgesteld door Johnsons pertinente weigering de confrontatie met De Gaulle aan te gaan. Hun rol was echter uitgespeeld.

Ook de afhandeling van het Franse afscheid van de Navo draaide uit op een teleurstelling voor de tegenstanders van De Gaulle binnen de Amerikaanse regering. Frankrijk kreeg in de onderhandelingen over Frankrijks nieuwe relatie tot de Navo en over de grondslag voor de aanwezigheid van Franse troepen in Duitsland namelijk zijn zin. De aanvankelijke eis van het State Department en van bondskanselier Erhard dat de Franse troepen alleen onder Navo-vlag in Duitsland zou kunnen blijven, bleek onhoudbaar. Verder bleef Frankrijk deelnemen aan het luchtverdedigingssysteem van de Navo (NADGE), dat van belang was voor de *force de frappe*. De opnieuw gebleken onwil van de Europese bondgenoten om Frankrijk te isoleren, legde beperkingen op aan de voorstanders van de harde lijn jegens De Gaulle.

Johnson slaagde er niettemin in de Navo nieuw leven in te blazen, vooral door de invoering van een nucleair consultatiemechanisme, de 'NATO-ization' van détente in het Harmel-rapport en de organisatorische herinrichting van de Navo. Het is bovendien van belang te onderstrepen dat de crisis van 1966 om meer ging dan alleen de relatie tussen Frankrijk en de Navo. Het ging ook om de vormgeving van de betrekkingen met het Oostblok in een tijdperk van ontspanning en om de lastenverdeling binnen de Navo. In de recente geschiedschrijving heeft Johnson voor de manier waarop hij de veelomvattende crisis van 1966 in goede banen wist te leiden terecht waardering gekregen.

9 – Grand Designs Go Bankrupt

Hoofdstuk negen beschrijft hoe en waarom de Verenigde Staten en Frankrijk, nadat hun bilaterale betrekkingen in 1967 een dieptepunt hadden bereikt, in de loop van 1968 geleidelijk toenadering tot elkaar zochten.

In 1967 kreeg De Gaulle's buitenlandse beleid de trekken van een spreekwoordelijke kruistocht tegen de 'Angelsaksen'. Zijn oproep voor een 'vrij' Quebec tijdens een bezoek aan Canada is hiervan een sprekend voorbeeld. Zijn steeds openlijker kritiek op het Amerikaanse optreden in Vietnam verstoorde de verhoudingen eveneens, te meer omdat Frankrijk nog invloed in Vietnam werd toegedicht. Vanaf midden jaren zestig was voorts het conflict tussen Parijs en Washington over het internationale monetaire stelsel naar de voorgrond getreden. De Gaulle viel de bevoorrechte positie van de U.S. dollar aan, wisselde op grote schaal Amerikaanse dollars in voor goud en bepleitte terugkeer naar de goudstandaard (waaraan hij de bijnaam 'Gaullefinger'

dankte). Hij ondermijnde daardoor het vertrouwen in de inwisselbaarheid van de dollar in goud, die de kern vormde van het Bretton Woods-stelsel. De aanzet tot de 'gold crisis' van november 1967 tot maart 1968 werd uiteindelijk gevormd door de devaluatie van het Britse pond. In de Verenigde Staten zagen velen Frankrijk echter als de kwade genius. Johnson handelde in de overtuiging dat de economische situatie vergelijkbaar was met die aan de vooravond van de Grote Depressie in 1929. De Gaulle leek dus ook op dit gebied de tijd terug te draaien naar een onheilspellend verleden.

De goudcrisis bleek de laatste keer te zijn dat Amerika en De Gaulle zouden botsen. De verklaring voor de onverwachte toenadering tussen Washington en Parijs vanaf het voorjaar van 1968 lag in de ernstige politieke en economische problemen waarin zowel de Verenigde Staten als Frankrijk verstrikt waren geraakt. Voor de oplossing van deze problemen waren zij op elkaar aangewezen. Het Amerikaanse Vietnam-beleid kreeg een nieuwe wending door Johnsons besluit de onderhandelingen met Noord-Vietnam te openen. Parijs bood een bruikbaar kanaal voor contacten met de Noord-Vietnamezen, eerst heimelijk maar vanaf mei 1968 ook in het kader van officiële onderhandelingen. Juist op het moment dat de Amerikaans-Vietnamese onderhandelingen in Parijs begonnen, verzwakte De Gaulle's binnenlandspolitieke positie aanzienlijk door de studentenopstanden en arbeidersstakingen van mei 1968. De Gaulle wist met veel moeite zijn gezag te herstellen. De Franse economie verzeilde als gevolg van de meicrisis echter in ernstige problemen. In november 1968 kwam de waarde van de franc zodanig onder druk te staan dat De Gaulle tegen wil en dank een devaluatie leek te moeten toestaan, te meer omdat Duitsland weigerde de eigen munt op te waarderen om de druk op de franc te verlichten. Johnson zag een kans Frankrijk aan zich te verplichten: hij besloot tot Amerikaanse kredietsteun die het De Gaulle mogelijk maakte de devaluatie af te wenden. De toenadering werd eveneens in de hand gewerkt door de Sovjet-inval in Tjechoslowakije in augustus 1968. De inval was een forse streep door de rekening voor De Gaulle's toenaderingsbeleid tot het communistische blok, dat een einde aan de Koude Oorlog had moeten maken. De Frans-Duitse betrekkingen, tot slot, verslechterden in deze periode eveneens. Onder deze omstandigheden was in het najaar van 1968 aan zowel Franse als Amerikaanse kant zelfs sprake van hernieuwde belangstelling voor het 'tripartitisme' waarvoor De Gaulle aan het begin van zijn presidentschap in 1958 bij Eisenhower en Macmillan een lans had gebroken.

De overlap tussen de regeerperioden van Nixon en De Gaulle bedroeg slechts drie maanden. Zij was aanzienlijk belangrijker dan door deze korte duur wordt gesuggereerd. Kort na zijn aantreden bracht Nixon een geslaagd bezoek aan De Gaulle in Parijs en in deze periode werd de kiem gelegd voor de geheime nucleaire samenwerking die in de jaren tachtig aan het licht zou komen. Was de Amerikaans-Franse toenadering onder Johnson vooral van pragmatische aard, onder de conservatieve Nixon was sprake van een opmerkelijke geestverwantschap. Nixon en Kissinger koesterden grote bewondering voor de staatsman De Gaulle. (Andersom koesterde De Gaulle genegenheid voor Nixon, die hij op het dieptepunt van zijn politieke loopbaan in 1963 in Parijs onthaalde.) De Gaulle strekte Nixon in een aantal belangrijke opzichten zodanig tot voorbeeld dat diens buitenlandse beleid kan worden beschouwd als een Amerikaanse vorm van gaullisme. Evenals de Fransman was hij aan de macht gekomen na een lange 'tocht door de woestijn'. Beiden voerden een presidentiële buitenlandse politiek gericht op de verdediging van nationale belangen; de volksvertegenwoordiging diende zich buiten de internationale politiek te houden. Wat Vietnam betreft liet Nixon zich inspireren door De Gaulle's stapsgewijze terugtrekking uit Algerije. Nixons ideeën over een multipolaire wereld en het aanknopen van diplomatieke betrekkingen met communistisch China lagen eveneens dicht bij die van zijn Franse tegenvoeter. Voor Kissinger geldt dat hij de jarenlange steun aan het Europese federalisme op een laag pitje zette en het accent verlegde naar het onderhouden van de bilaterale betrekkingen met Europese bondgenoten. De geestverwantschap van Nixon met De Gaulle roept de intrigerende maar uiteindelijk niet te beantwoorden vraag op of de Amerikaans-Franse betrekkingen zich anders zouden hebben ontwikkeld als hij de verkiezingen van 1960 van

Kennedy zou hebben gewonnen. De Frans-Amerikaanse betrekkingen waren aan het einde van de periode-De Gaulle hoe dan ook beter dan ooit.

CONCLUSIE

In de conclusie worden de drie vragen uit de inleiding beantwoord.

Wat de eerste vraag betreft – hoe interpreteerden Amerikanen De Gaulle's buitenlandse politiek in het licht van hun ideeën en opvattingen over de transatlantische relatie? –, valt allereerst het uiteenlopende en wisselende karakter in de Amerikaanse oordeelsvorming op. In de Amerikaanse publieke opinie vormde De Gaulle's persconferentie van januari 1963 een duidelijk keerpunt. Vóór deze persconferentie werd het beeld van De Gaulle bepaald door zijn verleden als oorlogsheld, zijn succes bij het stabiliseren van de Franse politiek en de beëindiging van het Algerijnse conflict, en zijn ferme optreden als bondgenoot in de crises van de Koude Oorlog; vanaf januari 1963 werd het beeld getekend door De Gaulle's vaak ongezouten kritiek op het Amerikaanse buitenlandse beleid en zijn tegen de Amerikaanse hegemonie gerichte initiatieven. De opvattingen in het Congres hielden ongeveer gelijke tred met de publieke opinie. Wel klonk vooral in de Senaat herhaaldelijk kritiek door op de manier waarop de Amerikaanse regering De Gaulle tegemoet trad. Verschillende senaatscommissies kwamen rondom de Navo-crisis van 1966 bijvoorbeeld tot de conclusie dat deze crisis niet uitsluitend op De Gaulle's conto viel te schrijven. In het Amerikaanse corps diplomatique en de gelederen van het 'foreign policy establishment' bestond van meet af aan weinig sympathie voor De Gaulle. Vooral het State Department was een anti-Gaullistisch bolwerk. Bij Amerikaanse diplomaten zat de angst voor herleving van het Amerikaanse isolationisme en van het Europese nationalisme – vooral in Duitsland – diep. Zij beschouwden Monnet, niet De Gaulle, als de vertolker van het naoorlogse Europa. Er was, tot slot, ook een kleine maar belangrijke groep columnisten en academici – Walter Lippmann, Stanley Hoffmann, Henry Kissinger, Cyrus Sulzberger – die aanzienlijk meer begrip voor De Gaulle toonde.

Belangrijk voor de verklaring van de verschillen in de reacties is de vraag naar de buitenlandspolitieke overtuigingen van de Amerikanen zelf. De Gaulle was een bij uitstek conservatief staatsman en dreigde alleen al om die reden in conflict te komen met de liberaal geïnspireerde regeringen-Kennedy en -Johnson. De regeringen-Eisenhower en vooral -Nixon hadden door hun conservatieve signatuur minder moeite met De Gaulle's politieke uitgangspunten. Het Amerikaans-Franse conflict van de jaren zestig over de transatlantische relatie is dus voor een deel te verklaren uit de ideologische wrijving tussen een destijds van liberale ideeën doordeesemd Amerikaanse buitenlandse politiek en een Franse buitenlandse politiek van conservatieve snit. De Amerikaanse kritiek op De Gaulle hing voorts samen met de ambivalentie in de verhouding tussen de Nieuwe en de Oude Wereld. De Fransman belichaamde in de ogen van veel Amerikanen meer dan wie ook het 'oude' Europa dat verantwoordelijk werd gehouden voor twee wereldoorlogen. De afwijzing van het gaullisme in de Verenigde Staten was dan ook tevens een uiting van anti-Europeanisme en zelfs van eurofobie.

Ten aanzien van de tweede vraag – hoe gingen de verschillende Amerikaanse regeringen in de periode van 1958 tot 1969 om met de uitdagingen die De Gaulle in het kader van de transatlantische relatie stelde? – valt op dat de hegemoniale macht van de Verenigde Staten aan belangrijke beperkingen onderhevig was. De Gaulle kon zich weinig gelegen laten liggen aan in Washington levende opvattingen. De Europese bondgenoten waren over het algemeen niet van zins conflicten met Frankrijk op de spits te drijven, mede gelet op de Franse positie in de EEG. De opeenvolgende Amerikaanse presidenten bleven bovendien streven naar een werkbare relatie met hun Franse tegenpool. Hoewel de Amerikaanse verontwaardiging soms tot grote hoogte steeg, toonde de Amerikaanse reactie op De Gaulle's buitenlandse politiek dan ook vooral de inschikkelijke kant van de naoorlogse Amerikaanse hegemonie in West-Europa. Deze inschikkelijkheid laat onverlet dat de Verenigde Staten De Gaulle's 'design' voor het Westen niet konden aanvaarden.

In de Amerikaans-Franse betrekkingen van 1958 tot 1969 doet zich de volgende fasering voor. Van mei 1958 tot december 1962 is sprake van een gedempt conflict ('muted conflict'). Deze eerste fase wordt overheerst door de crises van de Koude Oorlog. De Gaulle's prioriteiten liggen bovendien bij het beëindigen van het Algerije-conflict en de hervorming van het Franse politieke bestel. Zijn verzet tegen de Amerikaanse overheersing in het westerse bondgenootschap voltrekt zich grotendeels achter de schermen. Tegen het voorjaar van 1962 is duidelijk dat deze fase ten einde loopt, vooral als gevolg van diepgaande meningsverschillen over de *force de frappe* en de toekomst van Europa. De tweede fase duurt van januari 1963 tot december 1964 en kenmerkt zich door open conflict. Zij wordt ingeluid door De Gaulle's persconferentie van 14 januari en afgesloten door Johnson's besluit over de MLF. Het is de fase waarin de Verenigde Staten een assertieve houding aannemen om de groeiende invloed van het gaullisme in Europa tegen te gaan. De derde fase loopt van begin 1965 tot begin 1968. In deze fase is sprake van een impasse in de verhoudingen. De Gaulle's charges tegen het Amerikaanse leiderschap worden opgevangen door een ogenschijnlijk laconieke Johnson. Er is geen voedingsbodemp voor een dialoog. De laatste fase begint in het voorjaar van 1968 en loopt door tot na De Gaulle's vertrek in april 1969. De hierboven beschreven ontwikkelingen in 1968 dwingen Washington en Parijs tot een opmerkelijke toenadering. Onder Johnson is deze toenadering vooral pragmatisch van aard; onder Nixon is ook sprake van een ideologische geestverwantschap.

Wat de vraag naar de effecten van 'De Gaulle' op de Amerikaanse buitenlandse politiek betreft, neemt het proefschrift afstand van de gangbare vaststelling dat er nauwelijks effecten waren aangezien er (vooralsnog) geen einde kwam aan het bipolaire stelsel van de Koude Oorlog. In de eerste plaats stonden veel Amerikaanse initiatieven jegens Europa in het teken van de wens de invloed van het gaullisme in te perken; vooral beïnvloeding van de Duitse politieke oriëntatie, die voortdurend vatbaar werd geacht voor een nationalistische herleving, was hierbij van belang. Ten tweede dwong De Gaulle de Verenigde Staten zich te verzoenen met nieuwe strategische uitgangspunten. Daarbij valt in het bijzonder te denken aan het Franse kernwapenarsenaal en aan de ontwikkeling van de EEG in intergouvernementele richting en in een rivaliserend handelsblok. Ten derde heeft De Gaulle bijgedragen aan een paradigmaverschuiving aan Amerikaanse kant met betrekking tot de transatlantische relatie. Het idee van een steeds hechter wordende Atlantische 'gemeenschap' boette in de jaren zestig aan zeggingskracht sterk in en maakte plaats voor een realistischer en afstandelijker benadering van de Europese bondgenoten. In de politieke strijd met De Gaulle raakte het zicht op 'Atlantis' verloren.